

Rousseaujeva kurtizana s plemenitim srcem – predhodnica *Dame s kamelijami*

Katarina Bogataj Gradišnik

Celovška 108, SI-1000 Ljubljana

Članek skuša poiskati izvire in posamezne prvine mita o plemeniti kurtizani v sentimentalnem izročilu 18. stoletja. Težišče raziskave je na epizodni zgodbi o ljubezni angleškega lorda do italijanske kurtizane v Rousseaujevem romanu Nova Heloiza.

Ključne besede: francoska književnost / angleška književnost / 18. st. / sentimentalni roman / literarni liki / kurtizana / Rousseau, Jean-Jacques / Abbé Prévost / Richardson, Samuel

Okrog srede 19. stoletja je meščansko občinstvo očarala in ganila usoda kurtizane s plemenitim srcem, kakršno je ustoličil A. Dumas ml. z romanom *Dama s kamelijami* (1848) in nato še z istoimensko dramo. Pričujoči zapis skuša poiskati izvire te zgodbe v sentimentalnem romanu 18. stoletja, t. j. ob začetkih novodobnega meščanskega romana. Pri tem ne gre za raziskovanje morebitnih vplivov – to bi bilo marsikje problematično, saj so pisatelji pogosto zajemali iz istega vira, iz že obstoječega sklada snovi in motivov – temveč za ugotavljanje, kdaj in kje se pojavljajo ti nastavki, kako so jih poustvarili posamezni avtorji in kako so se v naslednjem stoletju zgostili v mit o plemeniti kurtizani. Osrednja pozornost bo namenjena epizodi v Rousseaujevem romanu *Julija ali Nova Heloiza* (1761), zgodbi o ljubezni milorda Edwarda Bomstona do italijanske kurtizane Laurette Pisane. Nedvomno je Rousseau prvi izoblikoval to literarno figuro kot celovito osebo in v glavnih potezah začrtal tudi značilni pripovedni vzorec, v katerega je vpeta: Mlado dekle nizkega rodu se kot občudovana kurtizana povzpne v visoko družbo, nato pa žrtvuje kariero eni sami veliki ljubezni in se naposled iz nesebičnih nagibov odreče tudi tej.

Lik kurtizane sicer ne sodi v standardno ikonografijo sentimentalnega romana. Vidnejšo vlogo so imele lahke ženske, kakršna je bila Defoejeva *Moll Flanders* (1722), v sočasnem pikaresknem romanu, vendar je bila priložnostna prostitucija le ena izmed raznih, neredko kriminalnih dejavnosti v njihovem pustolovskem življenju. Klaus Sasse¹ ob pregledu tedanje literarne produkcije ugotavlja, da je kurtizana vse do 40. let 18. stoletja le obrobna figura, da nastopa v epizodnih vlogah in ne kot glavna ali naslovna

junakinja (tu je treba pripomniti, da se najde med njimi tudi znamenita izjema, Prévostova *Manon Lescaut*). Večidel gre tudi za besedila manj pomembnih, danes pozabljenih piscev. Sasse na obsežnem gradivu oriše, kako se je upodobitev kurtizane prilagajala raznim tokovom znotraj razsvetljenstva in se bližala različici *courtisane vertueuse*. V dobi regence, ko se je libertinska miselnost in z njo moralna razpuščenost iz aristokratskih krogov širila tudi navzdol in prepojila tedanjo literaturo, se robustna pustolovka in občasná prostitutka umika elegantni kokoti, njen lik se obarva izrazito erotično. Zdaj nastopa v frivolnih prigodah, neredko v obsežno naslikanih prizorih razvrata, kakršni so ustrezali duhu časa in okusu občinstva. Od srede stoletja naprej pa se s prodiranjem rahločutne kulture na liku kokote čedalje bolj izrazito kažejo sentimentalne poteze. V modo pride svojevrsten spoj čutnosti s senzibilnostjo, kar daje tem besedilom posebno draž. Besednjak je zdaj soroden tistemu v popularni *comédie larmoyante*, ključni pojmi sentimentalizma, kakor so »krepost«, »srce«, »narava« se hkrati z ganljivim moraliziranjem naselijo tudi v pripovedni prozi. Teza razsvetljenske moralne filozofije o človekovi vrojeni, »naravnik« dobroti zdaj razkriva, da je kurtizana kljub razuzdanemu življenju zmožna sočutja in dobrotljivosti; to pa je ob humanitarni naravnosti sentimentalne kulture ena prvih kreposti.

Kurtizana, ki se ne odlikuje le z usmiljenim, temveč z resnično plemenitim srcem, se prvič pojavljuje v Rousseaujevem romanu *Julie ou la Nouvelle Héloïse* (1761). *Nova Héloïza* je obsežen pisemski roman iz sodobnega življenja, umeščen v pokrajino ob vznožju švicarskih Alp. V prvem delu skrivna ljubezen med baronovo hčerjo Julijo d'Étange in domačim učiteljem Saint-Preuxom zadene ob nepremostljivo stanovsko oviro. Julija se ukloni volji staršev in se poroči s plemičem de Wolmarjem, ki je po letih vrstnik njenega očeta. Drugi del pa ob obsežnih moralčnih in filozofskih refleksijah slika družinsko življenje zakoncev Wolmar na njunem zglednem posestvu v Clarensu; v to harmonično skupnost »lepih duš« je čez leta povabljen tudi Saint-Preux, tokrat kot vzgojitelj Julijinih otrok.

V romanu ima pomembno vlogo milord Edward Bomston, Saint-Preuxov zvesti prijatelj in zaščitnik mladega para. Njegovo posredovanje pri Julijinem nadutem očetu zadene sicer na gluha ušesa. Julija iz otroške pokorščine tudi ne sprejme lordove velikodušne ponudbe, da bi zaljubljenca omogočil pobeg in jima dal zatočišče na enem izmed svojih posestev v Angliji. Posreči pa se mu, da po Julijini poroki Saint-Preuxa odvrne od samomorilskih naklepov in ga pošlje na plovbo okrog sveta.

Lord Edward tudi sam doživi ljubezensko zgodbo z žalostnim koncem. Ta zgodba je bila *Novi Héloizji* pod naslovom *Les amours de Milord Edouard Bomston* pridružena šele dvajset let po izidu romana in dve leti po Rousseaujevi smrti. Sprva je bila pripoved o Edwardovih ljubezenskih pri-

godah razpršena po pismih v V. in VI. knjigi 2. dela *Nove Heloiže*. Rousseau se je zavedal vrzeli v njej in je celotno napisal še posebej kot samostojno besedilo. Ni pa se mogel odločiti, da bi le-to včlenil v roman in skazil »ganljivo preprostost« osrednje pripovedi s prigodami, ki so bile po njegovem *trop romanesque*.² Za njegov občutek so bile torej lordove avanture po značaju in slogu bližje pripovedim o nenavadnih ali celo izmišljenih dogodkih, t. i. *romances*, kakor pa verizmu pisemskega romana, ki se je izdajal za avtentično poročilo o resničnih dogodkih.

Rousseau je po dolgem obotavljanju prvotni rokopis sežgal, ohranil pa je krajši povzetek. Med bivanjem v Montmorencyju, kjer se je naselil l. 1757, je užival naklonjenost maršala de Luxembourg; za Mme de Luxembourg je prepisal *Novo Heloižo* in rokopisu v znamenje posebne pozornosti priložil še povzetek Edwardove zgodbe. Maršalica jo je spravila v roke ženevskim založnikom in tako je bila prvikrat objavljena v 3. zvezku Rousseaujevih zbranih del, ki so izšla v Ženevi v letih 1780-1782.³

Ljubezenske prigode milorda Edwarda Bomstona niso pisemska, temveč tretjeosebna pripoved, zdijo se kot neke vrste kratka novela, dodana na koncu romana. Po pisateljevem pojasnilu na začetku lordovih prigod naj bi ta dostavek bralcem pomagal k razumevanju »dveh ali treh pisem«,⁴ v katerih je govor o teh zadevah.

Prizorišče Edwardovih *amours* je Rim, gnezdo pregrehe, kakršna so po Rousseaujevem prepričanju tudi sicer velika mesta. Edward se na enem svojih popotovanj po Italiji mudi v Rimu in tam ga omreži neapeljska plemkinja, privlačna in ognjevita dama, ki se izdaja za vdovo. Čez čas Edward izve, da njen mož živi in služi v cesarski vojski na Dunaju. Anglež kot mož trdnih načel hoče pretrgati razmerje z markizo, ta zaman uporabi vse umetnosti zapeljevanja. Naposled se domisli prefinjene zvijače, ki naj bi Edwardu preprečila, da bi si našel drugo ljubezen. V navidezni velikodušnosti mu za erotične usluge sama poišče mlado kurtizano, prepričana, da oseba te vrste njej pač ne more postati tekmica. Lauro – s polnim imenom Lauretto Pisano – ki je kljub rosnosti že zelo cenjena v rimski visoki družbi, že ob prvem srečanju z Edwardom do dna duše presune dotlej neznano čustvo. Neizmerno jo boli, da vidi lord v njej samo kupljivo žensko in je ves osupel, ko Laura njegovo približevanje zavrne; potrta in skesana se prvikrat zave svojega nečastnega življenja in se umakne iz mondenega sveta, na veliko razočaranje svoje dotedanje imenitne klientele. Edwarda njena usoda gane; kot ugleden mož poskrbi za njeno varnost v samostanu, kjer si je našla zatočišče, in reši njeno imetje pred plenilci. Odtlej jo obiskuje, se posveča vzgoji njenega srca in izpopolnjevanju njene pomanjkljive izobrazbe; Laurino oboževanje in zavest o lastni dobrohotnosti sta mu v zadoščenje še preden se sam zave, da zbuja lepa spokornica v njem tudi

drugačna čustva. Markiza pa ga v ljubosumni bistrovidnosti spregleda že prej. Njen bes in maščevalnost ne poznata meja, vendar vsi njeni peklenski naklepi zoper Edwarda in Lauro spodletijo.

Leta minevajo, milord Edward jih preživlja na poti med Londonom in Rimom, med Lauro in markizo; od slednje se kljub njeni hudobiji ni zmožen povsem odtrgati. Medtem ko markizina lepota vene, se Laurina prav zdaj v polnosti razcveta, in to hkrati z vsemi odlikami srca in razuma. Edward se naposled odloči, da se bo z njo poročil in si ustvaril dom v Clarensu v družbi tamkajšnjih lepih duš. Pri tem niti ne sluti, da je samo Julija pripravljena sprejeti Lauro naklonjeno in spoštljivo, čeprav se celo ona boji javnega mnenja, Julijina sestrična Klara pa je prav zgrožena že ob misli, da bi nekdanja kurtizana prišla v Clarens kot lady Bomston. Še bolj pa sta ob Edwardovi odločitvi zgroženi obe moški duši. »Dokler mi v prsih bije srce, Lauretta Pisana nikdar, pa naj stane kar hoče, ne bo lady Bomston!« (*Nova Heloiza*, 611) se zaklinja rahločutni Saint-Preux.

Razplet zgodbe v dostavku o lordovih *amours* ni podrobneje prikazan, pisatelj napoti bralca k dopisovanju med glavnimi akterji. Saint-Preux spremlja Edwarda na poti v Italijo in poroča Wolmarju o svojih prizadevanjih (V, 12). Ob srečanju z Lauro spozna in celo občuduje njene odlike, vendar to ne omaja njegovega sklepa, da bo obvaroval prijateljevo čast in plemenito ime. Edward Saint-Preuxovo pregovarjanje jezno zavrne in se do prijatelja celo ohladi, zato se ta obrne na Lauro, zaupajoč v njeno velikodušnost, in res jo prepriča, da bi poroka z njo lorda onesrečila, saj bi omadeževala njegov plemeniti rod.

Konec afere pa v pismu Wolmarju izčrpno popiše Edward sam (VI, 3). Saint-Preux ga je odpeljal v Neapelj in mu tam razkril, da je Laura stopila v samostan. Izročil mu je tudi njeno poslovilno pismo, izpoved njene neugasljive ljubezni. Edward pretresen ostane brez besed, zato pa je toliko bolj zgovoren Saint-Preux, ko mu vzneseno zagotavlja, da ga do smrti ne bo zapustil. Lordu sicer nič več ne more nadomestiti »izgube, ki jo je utrpelo srce« (*Nova Heloiza* 642), vendar mu bo v tolažbo in oporo zvesto prijateljstvo: »Kaj sploh lahko pogrešaš na svetu, dokler imaš prijatelja?« (*Nova Heloiza* 641). Tako eksaltirano pojmovanje prijateljstva je bilo v sentimentalni kulturi dostikrat ovrednoteno celo više od ljubezenskega čustva. V pisemskem romanu je konvencija modrega, razsodnega prijatelja, ki junaka opominja k razumnosti in kreposti, skoraj nepogrešljiva; junak potrebuje naslovnika za svoja pisma, ta mu je tudi zaupnik in svetovalec. Sentimentalno prijateljstvo Edwarda in Saint-Preuxa pa se od te konvencije razlikuje po egalitarnem duhu: praviloma prihajajo romaneskni prijatelji iz istega kulturnega kroga, tu pa se je spletla čustvena vez med pripadnikom visoke aristokracije in revnim meščanskim mladeničem.

Zgodba Edwardove izgubljene ljubezni torej ne izzveni v tragičnem, prej v resigniranem tonu; druge neveste si ne bo iskal, umaknil se bo tudi iz javnega življenja in se naselil v Clarensu. *Ljubezenske prigode* sklene refleksija v tonu razsvetljskega moraliziranja: Edwardu se sicer niso izpolnili upi v ljubezensko srečo, zato pa ga bo osrečevala zavest o lastni kreposti. V pisemskem delu romana pa dobi zadnjo besedo gospod de Wolmar; stari avtokrat, ki vsem prebivalcem Clarensa velja za moralno avtoriteto, seveda odobrava tak razplet in celo pripomni, da Saint-Preuxa ne bi več sprejemal v svoji hiši, ko bi bil ravnal drugače. (VI, 4).

Nikjer v besedilu ni zaslediti kakega kritičnega pogleda na tak razplet dogodkov ali na Saint-Preuxovo sicer dobronamerno, vendar problematično vlogo v njih. Ravno Saint-Preux, brezimni plebejec,⁵ ki je bil sam žrtev stanovskih predsodkov, se čuti poklicanega, da rešuje milordovo plemenito ime in čast njegovega visokega rodu. Nasprotno pa angleški aristokrat prezira javno mnenje, ali, kakor to vidi Saint-Preux, kljubuje posvečenim postavam spodobnosti in častivrednosti. Takih in podobnih protislovij v *Novi Heloizji* tudi sicer ne manjka.

V *Ljubezenskih prigodah milorda Edwarda* so se združile nekatere značilnosti rahločutne dobe in posamezne prvine njene tradicije, pojavile pa so se tudi novosti, ki so svoj pravi razmah doživele v poznejšem razvoju romana. Tematizacija Italije je bila v tem času, če že ne novost, vsekakor še precejšnja redkost. Podobno kakor tedanja *romance* nenavadne dogodke prestavlja daleč proč od bralčeve vsakdanjosti, je tudi Rousseau za milordove avanture izbral prizorišče v deželi, ki je bila tedanjemu bralcu tuja, celo eksotična. Angleški gentlemani so jo spoznavali na svoji *grand tour*, ta je običajno vodila prek Rima v Neapelj. Rousseau teh dveh mest ni nikoli videl, pač pa se je l. 1728 mudil v Torinu in pozneje (1743–1744) služboval v Benetkah kot tajnik francoskega poslanika. Iz njegovih *Izpovedi* ni videti, da bi bile njegove tedanje izkušnje segle v upodobitev Italije, saj niso kdove kako razburljive ali celo nevarne. Italija v *Ljubezenskih prigodah* je očitno naslikana po klišejih, ki so bili v rabi v tednji literaturi. To je dežela nebrzdanih strasti, nasilja, spletk in divjega maščevanja. Tako podobo Italije je le malo pozneje vpeljal v literaturo angleški gotski roman, vendar z atributi, ki jih Rousseaujeva Italija še ne premore: s fantazijskimi slikami pitoreskne krajine, obsijane z mediteranskim soncem in podkletene z mračnimi zločini. Rousseaujeva Italija še nima slikovite krajine, njegov Rim še ne antičnih spomenikov, zato pa v izobilju vsakršnega razvrata.

»V deželi, kakršna je Italija« (*Nova Heloizja* 767), je angleški lord izpostavljen »tisočerim nevarnostim«. Med temi je najhujša markizina ljubosumnost in maščevalna strast. Ko se ji Edward odtuji, najema najprej ogleduhe, nato napadalce, ki mu strežejo po življenju, spet druge, da bi ugrabili

Lauro; njena lastna zla dejanja jo naposled pahnejo v grob. – Edward si je nakopal tudi zamero vplivnih oseb iz visoke družbe, razjarjenih, ker jih je zapustila Laura. In da je mera polna, stopi na prizorišče še markizin mož; do njega je segel glas o ženini nezvestobi, zdaj se je vrnil, da opere svojo čast. Edward slovi kot nepremagljiv nasprotnik v dvoboju;⁶ markiz je ranjen, kmalu potem na tujem umre – od rane ali od bridkosti zavoljo ženine prevare? Edward se čuti krivega in se dokončno odvrne od markize.

Medtem ko je Italija dala *Ljubezenskim prigodam* predvsem ustrezen romanesken ambient, pa je segel vpliv Anglije prav v idejno tkivo Rousseaujevega besedila. Anglija je v tedanji Evropi uživala velik ugled tako z razsvetljskimi misleci kakor z državno ureditvijo, v kateri je imel svoje mesto tudi srednji stan. V Franciji je anglomanija zajela najrazličnejša področja, od kulture do vsakdanjih navad, od angleškega parka do druženja ob čaju. Tudi Julija si v Clarensu uredi angleški vrt, pravo nasprotje izumetničenega francoskega parka, in njena družina preživi jutro ob zajtrku »po angleško«. Med avtorji, ki so anglofiliji utirali pot v Francijo, je bil posebno vpliven Abbé Prévost. Sam je dalj časa živel v Angliji; v tej deželi se dogaja nekaj njegovih najbolj znanih romanov, zaslovel pa je tudi kot prevajalec Richardsonovih del. V resnici so bile to prej priredbe kakor prevodi, močno okrajšane in zglašene po okusu francoskega občinstva.

Rousseau je obiskal Anglijo šele l. 1766, tako da predstave o tej deželi v *Novi Heloizji* nimajo avtobiografske podlage, prevzete so iz splošno razširjenih stereotipov. Za glasnika svojih filozofskih in družbenih idej, ki se v mnogočem ujemajo s pogledi angleških razsvetlencev, je izbral Angleža, milorda Edwarda. Ta Julijinemu očetu, omejenemu podeželskemu baronu, ki mu je hčerina poroka s plebejcem nepredstavljiva, razlaga, da je plemiški stan zatiralec ljudstva, sovražnik svobode in zakonitosti, stanovski ponos pa prazen predsodek; edino pravo plemstvo je plemenito srce. Rousseaujevi pogledi so radikalnejši od angleškega svobodomiseltva in to, da ravno angleški pêt, član visoke aristokracije, zavrača stanosko neenakost in plemiške privilegije, bi se lahko zdelo nenavadno, ko ne bi pisatelj takoj pojasnil, da je angleško plemstvo drugačno od tistega na kontinentu; je namreč razsvetljeno, razumno, izobraženo in pogumno. Vse te in še druge osebne ter državljanske vrline odlikujejo milorda Edwarda. Julija in Saint-Preux ga poimenujeta kar *le philosophe Anglais*, očitno po Prévostovem junaku Clevelandu. Claire Eliane Engel v študiji o Prévostovem vplivu na Rousseauja odkriva sorodnosti med Edwardom in protagonisti osrednjih Prévostovih romanov.⁷ Tudi on pri svojih odločitvah vedno znova sprašuje svoj razum, ravna se po svojih načelih in vesti; tudi če ga njegova ognjevita narava zavede v italijansko avanturo, je naposled zmožen, da stoično preboli izgubljeno ljubezen in markizino smrt.

C. E. Engel sicer tudi za markizin lik najde kar nekaj modelov med usodnimi ženskami v Prévostovih romanih.

Z Lauro pa je Rousseau ustvaril nov, izviren lik, čeprav se da v njenem portretu razpoznati nekaj stereotipov trivialne kakor tudi visoke literature. Morda je pisatelja spodbudil tudi spomin na beneško kurtizano Zuletto. V *Izpovedih* vzneseno opisuje njeno lepoto in radoživost, vendar izkušnja z njo za mladega tajnika ni bila ravno razveseljiva.⁸ Iz beneškega obdobja izvira tudi epizoda z dvanajstletno Anzoletto, ki sta jo od siromašne matere kupila skupaj s španskim kolegom, da bi si jo pozneje vzgojila za metreso: »dogovor, kakršen v Benetkah ni ravno redek« (*Izpovedi* VII, 147). Avtor *Izpovedi* zatrjuje, da je bil njun odnos do deklice očetovski, plačevala sta jih celo glasbeni pouk; ni znano, kakšna je bila njena nadaljnja usoda, Rousseau je namreč že po enem letu odšel iz Benetk.

Tudi Lauro so brezvestni starši prodali v prostitucijo v najbolj zgodnjih letih. Tukaj se pisatelj spomin ujema z literarnim klišejem, ki ga K. Sasse poimenuje sentimentalni uvod v kurtizansko zgodbo; ustalil se je v njej v času, ko je tovrstna zgodba prehajala v območje rahločutne kulture. V tej konvenciji je kurtizana prikazana kot žrtev razmer, ki je zabredla v prostitucijo tako rekoč brez svoje lastne krivde; naivno in nevedno bitje, t. i. *ingénue* iz revnega okolja starši prodajo, ali pa je sploh sirota brez staršev. Na ta uvodni obrazec se pogosto naveže še nadaljevanje, ko si kupec, prvi ljubimec, redkeje pošteno rešitelj prizadeva za prevzgojo in omiko padlega dekleta.

Prav ta pedagoška tema ima v *Ljubezenskih prigodah* pomembno mesto. Edward s pogovori spodbuja Laurine vrojene plemenite nagibe, priporoča ji branje in jo tako tudi izobražuje. Laura je vnetá učenka, nauči se celo Edwardovega jezika, angleščine. V odnosu učitelja in učenke nedvomno odseva eden velikih literarnih mitov, visoko cenjen v 18. stoletju: zgodba strastne in nesrečne ljubezni med Abelardom in Heloizo, prav tista, ki jo je Rousseau evociral v naslovu in temi svojega romana. Le da lord Edward ni zapeljivec svoje učenke kakor Abelard – in pravzaprav tudi Saint-Preux – temveč prav nasprotno, Laurin vodnik na poti h kreposti.

Kurtizanska zgodba s sentimentalnim uvodnim obrazcem dobi po ugotovitvah K. Sasseja praviloma tudi ustrezen moralno spodbuden konec. Ker je nesrečnica kljub razvratnemu poklicu ohranila srce, dobro po naravi, se v ugodnih okoliščinah, zlasti še, če si gmotno opomore, vrne v pošteno življenje. Med svojimi klienti daje prednost enemu izvoljencu, čeprav zavoljo njega še zlepa ne opusti svoje obrti. Prav ta *amant de coeur* je ponavadi tisti, ki jo naposled prevzgoji in se z njo poroči. Po tem uvodnem in sklepnem obrazcu se ravna celo razvpita *Fanny Hill* Johna Clelanda (1749, prevod v francoščino 1751), medtem ko njen osrednji del meji na pornografijo.

Iz ohranjenih osnutkov⁹ je razvidno, da je tudi Rousseau prvotno načrtoval srečen konec milordovih prigod: Laura in Edward se poročita, se na Julijino povabilo naselita v Clarensu; tu se bodo njuni otroci vzgajali skupaj z Julijinimi. Vendar se je pisatelj v končni verziji odločil drugače in je Lauro poslal v samostan. V tedanjem sentimentalnem romanu to ni bila ravno pogostna usoda nesrečne junakinje, dosti bolj priljubljena je bila smrt od strtega srca; tako umreta krepostni Clarissa in Julija, plemenita kurtizana pa šele v naslednjem stoletju. T. i. samostanska romantika se je v romanu razbohotila pozneje, in to predvsem v Nemčiji, ko je J. M. Müllerjev *Siegwart: Eine Klostersgeschichte* (1776) v popularnosti uspešno tekmoval z Goethejevim *Wertherjem*. Posamezne primere junakinj, ki so še pred Lauro stopile v samostan, odkriva C. E. Engel pri Prévostu. Eden od teh epizodnih likov bi bil po mnenju avtorice lahko navdihnil Laurino zgodbo: V romanu *Mémoires et aventures d'un homme de qualité* (1728–1731) »ugledni mož«, markiz de Renoncourt, pregovori svojo sorodnico Nadine, da postane redovnica, ker je prenizkega stanu za poroko z ljubljanim moškim, čeprav je sicer neoporečnega slovesa. Zgodnji primer samostanske romantike se najde še v romanu Mm de Tencin *Mémoires du Comte de Comminge* (1735), vendar se po dogajalnem vzorcu ne ujema z Laurino zgodbo. Bolj verjetno je tudi ta razplet obsenčila usoda Abelarda in Heloize, saj se za oba sloveča zaljubljenca konča z redovnimi zaobljubami. Rousseau se je torej oddaljil od ustaljenih stereotipov kurtizanske zgodbe in je Laurino usodo povzdignil ob naslonitvi na tradicijo visoke literature, na mit Abelarda in Heloize. Zgodba milorda Edwarda in Laure se zdi kakor krajša, a drznejša variacija na temo, ki sicer obvladuje celotno besedilo *Nove Heloize*.

Rousseau je tradicionalno kurtizano stiliziral v sentimentalno junakinja in jo obdaril z vsemi atributi, ki tej pritičejo: ne le, da je lepa, nežna in ljubezniva, odlikuje jo tudi rahločutnost in dostojanstveno vedenje, ki v njenem poklicu ni bilo čisto običajno. Lordovo spoštovanje si pridobi, ko mu vrne dragoceni angleški nakit, ki ji ga je poslal na začetku njenega poznanstva. Laurin portret je naslikan v značilnem slogu sentimentalnega romana, v razčustvovanih, ganljivih prizorih; Laurine lepe oči prelivajo potoke solza ob spoznanju, da ni vredna milordove ljubezni. Laura ima »dobro srce, ki ga je usoda pahnila v sramoto, čeprav je bilo ustvarjeno za krepost« (*Nova Heloiza* 766). Iztanjšano notranje življenje in samospraševanje družijo Lauro s senzibilnimi junakinjami te dobe, po moralni tenkočutnosti in globokem obžalovanju lastne preteklosti pa se tudi bistveno razločuje od svojih poboljšanih predhodnic.

K. Sasse priznava Lauri, da je »prva kurtizana, ki jo je prečistila ljubezen« (Sasse 59), prezre pa, da je tudi prva, kateri je njen avtor dodelil

avreolo plemenitega dejanja, ki bo odslej nepogrešljivo znamenje tega lika: odpoved ljubezenski sreči iz nesebičnega nagiba.

Tema ljubezenske odpovedi v imenu višjega načela sega nazaj prav k začetkom francoskega senzibilnega romana in ostane poslej njegova nepogrešljiva prvina. V roman jo je vpeljala Mme de La Fayette, poprej je sodila v domeno klasicistične tragedije tistega časa. Racine in Corneille sta tako rekoč hkrati ubesedila spor med vladarsko dolžnostjo in osebno srečo v usodi Titusa in Berenike. V romanu *La princesse de Cleves* (1678) je konflikt prestavljen v zasebno življenje, vendar imperativ ostaja vzvišen, v primeru kneginje Klevske zakonska zvestoba, ki traja še po moževi smrti.

Rousseau je sledil tej tradiciji *métaphysique d'amour* v osrednji zgodbi *Nove Heloiže*, bolj nenavadna pa je njena prevlada v Laurini epizodi. Taka plemenita odločitev je bila od 17. stoletja naprej pridržana za damo visokega rodu in zgledne kreposti, kakršna je kneginja Klevska in – z nekaj pridržki – tudi Julija. Da je take velikodušne žrtve zmožna kurtizana, dekle nizkega porekla in grešne preteklosti, je v romanu nekaj povem novega. Avtor je dal s tem kurtizani status plemenite junakinje; v naslednjem stoletju bo postala tragična junakinja, Laura to še ni, je pa dovolj nesrečna, da zbuja ganjenost in sočutje bralcev.

V *Ljubezenskih prigodah* se pojavlja še en motiv, ki bo odslej stalnica v konfiguraciji tovrstne zgodbe: posrednik, ki kurtizano nagovori k odpovedi. Praviloma sta tukaj dve možnosti, ljubimčev oče ali prijatelj. V Laurinem primeru je to srčni prijatelj oboževanega Edwarda, v ozadju pa se čuti očetovska avtoriteta – ali manipulacija – gospoda de Wolmarja. V *Kneginji Klevski* še ni sledu o zunanjem nasprotištvi, dvor s kraljico vred kneginji po moževi smrti celo prigovarja, naj usliši vojvodovo snubitev, ona pa se po trpljenja polnem preiskovanju lastnega srca odloči sama, in to v nasprotju s pričakovanji okolice.

Pripovedni vzorec, ki ga je ustvaril Rousseau z *Ljubezenskimi prigodami milorda Edwarda* je neposredno ali posredno postal model za poznejše zgodbe o plemenitih kurtizanah, vanj pa je včlenjenih kar nekaj posameznih prvin, ki so se v literaturi pojavljale že prej, vendar v drugačnem kontekstu. Kot besedili, ki vsebujeta precej gradbenega materiala za Rousseaujevo zgodbo, bosta v nadaljnjem obravnavana dva znamenita romana tistega časa, Prévostova *Manon Lescaut* in Richardsonov *Sir Charles Grandison*.

Manon Lescaut, ena izmed zgodnjih mojstrovčin senzibilne literature, je napisana še v tradicionalni obliki memoarskega romana in ne v moderni pisemski, tudi nekaj pikareskne usedline je še ostalo v pripovedi. V nekem pogledu pa je daleč pred svojim časom; daleč čez idejni okvir razsvetljene dobe sega ubeseditiv prvinske erotične strasti. Ta je prikazana kot neu-

stavljava naravna sila, ki je ne zajezi nobena stanovska, razumska ali etična pregrada. Vendar tudi Prévost plačuje tribut okusu svoje dobe s čustvenim moraliziranjem, s tem ko zatrjuje, da o prestopništvu mladih zaljubljenecv pripoveduje s poučnimi nameni; junak romana, vitez des Grieux, sam razume svoje gorje kot zaslužen kaznen za minule zablode.

Des Grieux pripoveduje zgodbo svoje nesrečne ljubezni sočutnemu poslušalcu, »uglednemu možu«, ta pa kot moder starejši svetovljan s pojasnili in preudarki uokvirja mladeničevo izpoved. Tovrstna prvoosebna retrospektiva, značilna za tedanji memoarski roman, se prav kakor pozneje pisemski romani razglša za resnično zgodbo. To je razvidno že iz naslova *La véritable histoire du chevalier des Grieux et de Manon Lescaut*. Pripoved, ki jo danes poznamo kot kratek roman, je bila prvotno sestavni del obsežnega besedila z naslovom *Spomini in pustolovščine uglednega moža*, ki je izšlo v Amsterdamu l. 1731. *Manon Lescaut* je šestnajsta v seriji ljubezenskih zgodb, vstavljenih v 7. del *Spominov*. Samostojno je prvokrat izšla v Franciji l. 1733 in bila zaplenjena.¹⁰

Zgodba mladega para je postavljena na povsem konkretno sodobno prizorišče, večidel v Pariz, ki je prikazan v nič koliko verističnih podrobnostih in z razpoznavnim družbenim ozadjem. Nekaj eksotike je dodane čisto na koncu, ko se dogajanje preseli v izmišljeni New Orleans in ameriško divjino. Vzporednice z Laurino in Edwardovo zgodbo so še najbolj oprijemljive v konfiguraciji glavnih oseb, in to predvsem glede na njihovo stanovsko pripadnost, ne pa na njihove značajske lastnosti. Tudi tu je v središču stanovsko neskladen par, plemič in kurtizana. Des Grieux je mlajši sin ene najodličnejših družin iz svojega kraja, medtem ko prihaja Manon z družbenega obrobja, vseeno pa se želi vitez z njo poročiti. Junaka družijo sentimentalno prijateljstvo s plebejskim sošolcem, vendar je nekoliko manj plemenito kakor lordovo prijateljstvo s Saint-Preuxom. Tiberge, nekaj let starejši od des Grieuxa, se iz revnih razmer prebije skozi študij in postane duhovnik. Prijatelja ves čas svari in mu pridiga, ta pa se mu kar naprej laže in si od njega izposoja denar. Tiberge se na koncu še enkrat izkaže kot zvest prijatelj, ne ustraši se nevarnega potovanja, ko gre iskat des Grieuxa v Ameriko in ga srečno pripelje domov.

Tiberge pa ni edini pri reševanju junaka iz nevrednega razmerja. Vmes poseže tudi junakov strogi oče: »izprijeni in podivjani sin« ga ob slovesu imenuje »okrutni in zverinski oče«. (*Manon Lescaut* 166) Očetove groznje ne zaležejo nič bolj kakor prijateljevo prepričevanje, tudi nasilna privedba domov se čez čas izkaže kot neuspešna. Stari aristokrat naposled doseže, da je Manon v skupini prostitutk deportirana v Novi svet, vendar jo vitez spremlja tudi v izgnanstvo. – Te dve figuri, oče in prijatelj, se že z *Manon* trdno zasidrata v zgodbi o nesprejemljivi ljubezenski zvezi kot junakova

»rešitelja«, v romanih poznejšega časa navadno zadostuje že eden, dokler se prijatelj povsem ne umakne patriarhalnemu liku očeta.

Ob koncu romana des Grieux kakor pozneje milord Edward ostane zvest spominu ljubljene ženske, vse življenje bo objokoval mrtvo Manon. Ob takih zunanjih vzporednostih pa neodgovorni sedemnajstletnik značajsko nima nič skupnega z možatim milordom; kolikor je Edwardovemu liku botroval Prévost, kakor to ugotavlja C. E. Engel, so bili to resnejši junaki iz drugih romanov tega avtorja.

Manon je, podobno kakor Laura, rojena v skromnih razmerah, le da jo starši ne prodajo v prostitucijo, ampak jo pošljejo v samostan, in prav na tej poti se na poštni postaji v Amiensu sreča z mladim vitezem, ki se s šolanja vrača domov, in z njim pobegne v Pariz. Manon ne postane kurtizana iz gmotne stiske, temveč iz neugnane želje po razkošju in zabavi, ki ju ponuja velemesto, za vse to pa potrebuje dosti bogatejše sponzorje, kakor je njen ljubimec. Des Grieuxu je sicer erotično privržena, njena čustva so po njegovem prepričanju »iskrena in naravna«, vendar zanj ni pripravljena žrtvovati svoje donosne kariere. Manon ni kurtizana, ki bi jo ljubezen spreobrnila h kreposti, prav nasprotno, ona je tista, ki naivnega ljubimca zapelje k pobegu iz semenišča, zavoljo nje postane kvartopirec, tat in prevarant, naposled zagreši celo uboj. Po njegovem vse to početje opravičuje njegova neizmerna ljubezen, veličina njegove strasti. Des Grieux obvlada besednjak senzibilne kulture, verbalno obožuje krepost in preliva solze ob vsakokratni nezvestobi svoje ljubice. Kaže, da skuša pisatelj tudi sicer odgovornost svojih dveh zaljubljenecv zmanjšati s poudarjanjem njune mladosti in slogom *comédie larmoyante*, ki je bila tisti čas v modi. V senzibilnem slogu je naslikana tudi rokokojsko ljubka junakinja. Bralec jo vidi samo z očmi neutolažljivega ljubimca, nedvomno idealizirano, saj o njej pripoveduje potem, ko je v ameriški preriji umrla v njegovem naročju in ji je z mečem izkopal grob. Prav zavoljo takega zornega kota ostaja Manon za bralca do neke mere nedoumljiva, zato še toliko bolj fascinantna: ljubka in očarljiva, nežna, ljubezniva, graciozna, a tudi muhasta in nepredvidljiva, celo perfidna; na tem šestnajstletnem bitju ostaja nadih otroške nedolžnosti, naj že počenja karkoli. V izgnanstvu Manon končno spozna, kaj vse je vitez zanjo žrtvoval, obžaluje svoje ravnanje in mu postane zvesta; sicer pa v obupno primitivnih razmerah Novega sveta tudi grešnih priložnosti ni več. Manon izčrpana umre v surovem tujem svetu, izgubljeni sin se vrne v hišo svojega očeta, kjer pa ga pričaka le še starejši brat.

Manon slovi kot eden najbolj vplivnih literarnih likov, vendar se je njen zmagoslavni pohod skozi romane začel veliko pozneje, šele v 20. letih 19. stoletja. C. E. Engel temu liku ne posveča pozornosti, ko preučuje Rousseaujevo razmerje do Prévosta. Med interpreti se je v splošnem razši-

rilo mnenje, da je Manon najimenitnejša predhodnica plemenitih kurtizan 19. stoletja, vendar celo Beate Schmolke-Hasselmann, ki je zagovornica te presoje, priznava, da Manon ne spada v kategorijo požrtvovalnih zaljubljenk in da tudi ni kdove kako krepotna. (Schmolke-Hasselmann 534). Proti »zgrešeni interpretaciji« (Sasse 12), naj bi bila Manon predhodnica *Dame s kamelijami*, polemizira tudi Sasse, češ da ni prečiščena z resnično ljubeznijo. – Vsekakor pa se Prévostova junakinja prostovoljno ne odreče ničemur, ne luksusu, ne zabavam, pa tudi ljubimcu ne. V *Manon Lescaut* tako manjka osrednja tema Rousseaujeve zgodbe, ki naredi kurtizano res plemenito, odpoved ljubezni.

Med sodobniki je Prévost večjo slavo kakor z *Manon Lescaut* doživel s prevodom Richardsonove *Clarisse* (1747–1748, prevod 1751). Tedanja kritika je *Novo Heloizo* že vse od izida naprej obravnavala v soodvisnosti od tega besedila in tako je ostalo v literarni zgodovini še do danes, medtem ko Richardsonov zadnji roman, *The History of Sir Charles Grandison* (1753–1754, prevod 1755–1756) v zvezi z Rousseaujem ni zbujal zanimanja, čeprav bi si ga zaslužil.¹¹ V tedanji Evropi in tako tudi v Franciji je ta roman užival izjemen sloves in popularnost, zelo kmalu je bil preveden v več jezikov.

Sir Charles Grandison je pisemski roman iz sodobnega življenja višje meščanske družbe v Londonu in na podeželju; na robovih se ta sloj že stika s plemstvom, obe Grandisonovi sestri se poročita v aristokratske kroge. V veristično prikazovanje tedanjega družinskega in družabnega življenja je vstavljena »italijanska« zgodba, podobno kakor pri Rousseauju neke vrste tujek iz območja *romance*. Že nenavadna razdelitev *dramatis personae* ob začetku romana kaže na to dvojnost. Osebe so razvrščene na tri skupine: Moški, Ženske in Italijani (med temi je spletična markizove hčerke po imenu Laura).

Samuel Richardson ni bil nikoli v Italiji, imel pa je tam prijatelja in je od njega dobil podatke o družbenih razmerah v tej deželi. Morda je prav zaradi informacij iz prve roke v njegovem romanu manj predsodkov o Italiji kakor na splošno med njegovimi rojaki, in tudi več tolerance do katolicizma. Klišeji pri upodobitvi Italije pa so že znani: dežela nevarnih prigod, spletk, najetih morilcev, ovaduhov, zased, preoblek in ljubosumnih lepotic. Pitoreskne krajine še ni; tudi če se junak snide s srčno damo v parku ali oranževem gaju, sta slednja še brez barve in vonja. Ni upodobitve zgodovinskih mest – Milana, Firenc, Padove, Cremona, Parme, Neaplja – koder vodi junaka njegova *grand tour*, tudi ne Bologne, ki je prizorišče njegove italijanske *romance*.

Italijanska zgodba je ubesedena v drugi čustveni legi kakor osrednji del romana. Razbolela, nezadržana čustvenost tudi sicer ni avtohtona v angleškem sentimentalizmu tega obdobja, tu se še ne dogaja, da bi junakinja od

nesrečne ljubezni zblaznela ali si vzela življenje. Ludwig Borinski v svoji raziskavi angleškega romana 18. stoletja opozarja, da gre za kontinentalni slog rahločutnosti. V Anglijo je po vsej verjetnosti prodiral s prevodi francoske in španske novelistike 17. stoletja, ki ostaja v tej zvezi obsežno, še ne dovolj raziskano področje (Borinski 81-85). Italijanske pasaže med Richardsonovimi bralci tudi niso uživale nedeljene naklonjenosti.

Italijanska zgodba v *Grandisonu* po obsegu ni primerljiva z Rousseaujevo razmeroma kratko epizodo. Richardson je pisal tokrat – drugače kakor pri dramatični kompoziciji *Clarisse* – brez vnaprejšnjega načrta in italijanske prigode so se mu razpotegnile od III. do VI. zvezka ter z odrastki segle še v VII., potem ko je bila zgodba v resnici že končana, tj. angleški par že poročen. Bolj bistvena pa je razlika v funkciji ene in druge epizode. V *Novi Heloizji* Laurine in lordove ljubezenske zadeve prav nič ne vplivajo na osrednje dogajanje romana, v *Grandisonu* pa so njegov integralni del, zasnovan kot zaviralni dejavnik pri zbliževanju naslovnega junaka in njegove angleške izvoljenke. Italijanska romanca se je tudi sicer tako razrasla, da je skoraj zasenčila osrednjo zgodbo.

Italijanske prigode so vkomponirane v roman z dvema zajetnima svežnjema pisem, ki jih je Sir Charles pošiljal s potovanj svojemu mentorju in očetovskemu svetovalcu, častitemu dr. Bartlettu. Poprosil ga je, naj z njihovo vsebino seznaní mlado damo, Harriet Byron, čutil je namreč, da ji dolguje pojasnilo za svoje zadržano vedenje do nje. Sir Charles je srečal Harriet v dramatičnih okoliščinah: na deželni cesti jo je rešil iz krempljev plemiškega ugrabitelja. Mladenka ne more več dolgo skrivati svojih čustev do rešitelja, tega pa čast in dolžnost vežeta na hčerko iz imenitne aristokratske družine v Bologni. Prvi sklop pisem razkriva v retrospektivi dogodke z Grandisonove *grand tour* po Italiji, drugi pa sprotno poročanje z njegove vnovične poti v Bologno, kamor so ga poklicali zaskrbljeni Clementinini sorodniki.

Iz Grandisonove italijanske *romance* se da izluščiti kar nekaj vzporednic s prigodami milorda Edwarda, tako v postavitvi oseb kakor tudi v dogajalnem vzorcu. Ta je tudi tokrat ljubezenski trikot: angleški gentleman na popotovanju po Italiji se znajde med dvema zaljubljenima ženskama, od teh je ena ognjevitá, strastna in ljubosumna, druga pa angelsko, rošno mlado bitje.

Sir Charles Grandison je še daleč v naslednje stoletje obveljal kot pojem angleškega gentlemana, Richardson je z njim ustvaril ideal razsvetljenske rahločutnosti in vrline. Značajsko je soroden milordu Edwardu, je omikan in izobražen; sicer ni plemič, vendar je premožen in ugleden, za svoja leta tudi nenavadno moder. Od milorda se razlikuje v tem, da živi kot zasebnik, upravlja svoje posestvo, ne služi pa v vojski ali v državni upravi. Zanj

se je vnela lepota visokega rodu in velikega premoženja, signora Olivia, ter mu ponudila roko in srce. Ko ji Grandison obzirno da vedeti, da ji čustev ne more vračati, se njena strast sprevrže v divjo maščevalnost. Ne le, da najema napadalce, celo sama ga poskusi ubiti (bodalice nosi zmerom kar pri sebi): »Nikoli več ne boš videl svoje Clementine!« (*Grandison IV*, 379). Tu je treba dodati, da Olivia ni edina nevarna Italijanka v tem romanu, med njimi se najde tudi kurtizana, ki ugonobi Grandisonovega lahkomiselnega sopotnika, in ne nazadnje Clementinina sestrična Laurana Sforza; ta si nazadnje sama vzame življenje, ker z vsemi spletkami ne more osvojiti grofa Belvedere, Clementininega snubca.

Med osebami ne manjka sentimentalni prijatelj, vročekrvni in lahkoživi Jeronymo, sin markiza della Porretta iz Bologne. Grandison ne varčuje s svarili in opomini, ko se mladenič zaplete v razmerje z nevarno žensko, vendar vse zaman. Posledice so hude, eden od njegovih tekmecev mu postavi zasedo, a po srečnem naključju se na prizorišču prav tedaj pojavi Grandison in prijatelju reši življenje. Jeronymo mu je odtlej neizmerno vdan, vpelje ga v svojo družino, eno najimenitnejših v Bologni. Grandison je sprejet hvaležno in naklonjeno. Jeronymov starejši brat, učeni škof, je ljubitelj Milтона in si od Grandisona želi angleških lekcij. Pouku se pridruži najmlajša v družini della Porretta, Clementina; v znanju kmalu prekosi brata, pri tem pa se zaljubi v »tutorja«. Spet se v ozadju zarisuje tema Abelarda in Heloize, čeprav manj izrazito kakor pri Rousseauju.

Grandison obvladuje svoja čustva, ker se zaveda ovir: je meščanskega rodu, tujec in za katoliško družino heretik. Poleg tega so starši naklonjeni drugemu snubcu, mlademu in vsestransko odličnemu grofu Belvedere. Njihova skrb za hčerkinu srečo pa je tako iskrena, da so jo pripravljene dati v zakon Angležu in z njo knežjo doto, vendar z nekaterimi pogoji. Za Grandisona je nesprejemljiv tisti, ki bi Clementini pomenil največ: odreči bi se moral svoji veri. S težkim srcem odpotuje v Anglijo, Clementini se od ljubezenskega gorja omrači um. Njena družina po vseh neuspešnih poskusih zdravljenja v obupu pokliče Grandisona – ta je medtem srečal Harriet, dekle svojega stanu in vere – in privoli v poroko brez prejšnjih pogojev. Clementini se res povrne razsodnost, vendar se po goreči molitvi in hudih notranjih bojih iz zvestobe svoji veri odpove zvezi z nadvse ljubljnim: »O ti, ki te ljubi moja duša ... če bi postala tvoja, bi ti bila tako vdana, da bi se izneverila svojemu Bogu.« (*Grandison V*, 565). Richardsonova *romance* se tako vrača na vzvišeno raven *Kneginje Klevske*:¹² odpovedi svoji veliki ljubezni je zmožna mlada dama visokega rodu, zgledne kreposti in goreče vere in to ne da bi kdor koli vplival na njeno odločitev. Poudarjeni verski motiv je Richardsonova posebnost; kneginja Klevska je imela za odpoved ljubezenski sreči plemenite, vendar drugačne nagibe, pa tudi Laurina

spreobrnitev h kreposti ni religiozno spodbujena. V Rousseaujevi epizodi je verska tematika obrobne pomena; milord Edward, ki je protestant (ali natančneje deist), lahko Lauro neovirano obiskuje v samostanu vse do njenih redovnih zaobljub. Morda je omembe vreden svojevrsten Saint-Preuxev naklep: Ko se je odločil, da bo preprečil milordovo nečastno poroko, ne izbira sredstev; če se Laura ne bi pustila prepričati, bi pri oblasteh dosegel prepoved poroke z drugovercem. Grandison sam pa kaže visoko mero verske tolerance, saj bi bil v zakonu s Clementino pripravljen spoštovati njena čustva in prepričanja.

Clementinina zgodba ostaja ob koncu romana odprta: sama si želi v samostan, njena družina pa ji prigovarja, naj usliši grofa Belvedere, ki jo ves čas stanovitno čaka. V zadnjem delu romana cela družina della Porretta obišče v Angliji mladoporočenca Harriet in Grandisona, po njegovem posredovanju dajo Clementini odlog za premislek.

Véliká tema francoskega senzibilnega romana, ljubezenska odpoved, je v Richardsonovi poustvaritvi v tistem času osamljena; v angleškem sentimentalizmu se ni mogla prav udomačiti. Clementina, eksaltirana in krivoverska Italijanka, tedanjih angleških bralcev ni ravno navduševala, zato pa so jo na kontinentu sprejeli z odprtimi rokami; Wieland npr. jo je poveličeval v tragediji *Clementina von Porretta* (1760), pravi čas zanjo pa je prišel tudi v Angliji z romantiko. Gledano z literarnozgodovinskega vidika pa je bil še dosti bolj daljnosežen odmev Grandisona, idealne upodobitve gentlemana. Pedagoški ljubimci v romanih Jane Austen bi bili brez tega zglada nedvomno drugačni.

V vseh treh besedilih, še posebno v Rousseaujevem, se je torej nabrala in se v *Ljubezenskih prigodah milorda Edwarda* tudi že izoblikovala zgodba o kurtizani s plemenitim srcem. Ko se je ta model v naslednjem stoletju umestil v sodobno urbano okolje, so se iz njega morale umakniti eksotične usedline iz tradicije *romance*.

OPOMBE

¹ Disertacija Klauza Sasseja je osredinjena predvsem na opus Rétifa de la Bretonne. V tem kontekstu je Laura samo ena izmed neposrednih predhodnic Rétifove *courtisane vertueuse* Zéphire, vendar ji avtor namenja razmeroma precej prostora (str. 59–63). Omenja pa tudi, da literarni zgodovinarji za to epizodo v *Novi Heloiži* niso kazali večjega zanimanja.

² Rousseau je usodo rokopisa in povzetka popisal v X. knjigi *Izpovedi* (str. 58–60), svoje pomisleke je razložil tudi na začetku *Ljubezenskih prigod milorda Edwarda Bomstona* in v opombi k pismu V, 12.

³ *Collection complète des oeuvres de Jean-Jacques Rousseau*, Geneve 1780–1782. Odtlej *Ljubezenske prigode* ponatiskuje večina izdaj *Nove Heloiže*. Slovenski prevod tega romana pa je zasnovan kot izbor bistvenih odlomkov, zato dodatka ne vsebuje.

⁴ Rousseaujeva pripomba o »dveh ali treh pismih« se nedvomno nanaša na pismi V, 12 in VI, 3, ki podrobno poročata o ključnih dogodkih, tj. o sklepnih fazi milordove zgodbe. Pisem, ki vsebujejo le drobce dogajanja, komentarje in refleksije ob njem ali pa samo bežne namige, bi se našlo kakšnih osem, in to naslednja: V, 1; V, 8; V, 11; V, 12; V, 13; VI, 2; VI, 3; VI, 4.

⁵ Saint-Preux ni pravo ime Julijinega ljubimca temveč psevdonim, ki mu ga je dala Julijina sestrična Klara, da zavaruje skrivno dopisovanje.

⁶ *Nova Heloiza* podobno kakor tudi sicer meščanski romani tega časa dvoboj obsoja. Že na začetku se pisatelj razločno opredeli, ko Julija komaj prepreči dvoboj med milordom Edwardom in ljubosumnim Saint-Preuxom. Po obsežnih tiradah zoper to aristokratsko razvado je posebno slovel Richardsonov roman *Sir Charles Grandison*.

⁷ Avtorica posebej navaja naslednje Prévostove romane: *Mémoires et aventures d'un homme de qualité* (1728–1731), *Le philosophe anglais ou Histoire de M. Cleveland* (1731–1739) in *Le doyen de Killerime, Campagnes philosophiques* (1741).

⁸ V VII. knjigi *Izpovedi* (str. 138–144) Rousseau popisuje srečanje z dvema beneškima kurtizanama. Prva z vzdevkom Padoana je morda dala zamisel za Laurino poimenovanje po rojstnem mestu: Pisana. Druga, Zuletta, je na ladji zabavala kapitanove goste, med katerimi je bil tudi Rousseau. Mladega tajnika je čisto očarala, vendar ga je že po prvem sestanku zaničljivo odslovila.

⁹ Variante pismem, ki jih je Rousseau opustil, objavlja urednik René Pomeau v izdaji Paris: Garnier Frères 1960; vsi navedki v članku so po tej izdaji.

¹⁰ Prévost je besedilo *Manon Lescaut* revidiral l. 1753; odtlej se roman največkrat ponatiskuje po tej ediciji, ki je bila ob izidu prepovedana.

¹¹ Tudi v *Grandisonu* krepostni mladi par zgledno upravlja posestvo, skrbi za blaginjo služinčadi, dobrotelnosti je deležna vsa okolica; okrog Harriet in Grandisona se zbirajo lepo-dušni prijatelji in sorodniki. – V *Novi Heloizji* živijo v lepi slogi junakinja, njen mož in nekdanji ljubimec. V *Grandisonu* se srečajo naslovni junak, njegova mlada žena in nesojena nevesta; obe dami kar tekmujeta v velikodušnosti, ko si izkazujeta prijateljstvo in naklonjenost.

¹² *Kneginja Klevska* je bila prevedena v angleščino že eno leto po izidu, l. 1679 in nato večkrat ponatisnjena. V *Grandisonu* modra starejša dama zasači mlado sorodnico pri branju tega romana in jo pouči, da je to neprimerna knjiga za dekleta njenih let, ker zbujajo zgrešene predstave o ljubezni in zakonu (*Grandison* VII, 400).

VIRI

Prévost d'Exiles, Antoine François: *Histoire du chevalier des Grieux et de Manon Lescaut*. Paris: Gallimard, 1936.

C, *Manon Lescaut*. Prev. in študijo napisala Djurdja Flerè. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1989. (Sto romanov).

Richardson, Samuel: *The History of Sir Charles Grandison*. I–III. Edited with an introduction by Jocelyn Harris. London: Oxford University Press, 1972.

Rousseau, Jean-Jacques: *Izpovedi* I–III. Prev. Silvester Škerl. Ljubljana: Slovenska Matica, 1955–1956.

– – –. *La Nouvelle Héloïse*. Introduction, notes et choix de variantes par René Pomeau. Paris: Garnier Frères, 1960.

– – –. *Julija ali Nova Heloiza*. (Izbrani odlomki). Prev., vsebino povzela in opombe napisala Radojka Vrančič. Uvodno razlago napisal Tone Smolej. Ljubljana: DZS, 2008.

– – –. *Julie oder Die neue Héloïse*. (Ur.) Dietrich Leube. Nachwort Reinhold Wolf. München: Winkler, 1978.

— — —. *Julija ili Nova Heloisa*. Prev. Ivan Čaberica. Split: Logos, 1984. (Beatriče. Svjetski ljubavni roman).

LITERATURA

- Auerbach, Erich. *Mimesis. Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur*. 3. Aufl. Bern/München: Francke, 1964.
- Borinski, Ludwig. *Der englische Roman des 18. Jahrhunderts*. 2. Aufl. Wiesbaden: Athenaion, 1978. (Athenaion Literaturwissenschaft 15).
- Engel, Claire Eliane. »L'Abbé Prévost et Jean-Jacques Rousseau«. *Annales de la Société Jean-Jacques Rousseau (1939–1940)*: 19–39.
- Kos, Janko. »Madame de La Fayette in začetki evropskega romana.« *Svetovni roman*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2009 (Zbirka Novi pristopi). 69–104.
- Munro, James S. »Richardson, Marivaux, and the French Romance Tradition«. *The Modern Language Review*. 70.4. (1975): 752–759.
- A New History of French Literature*. Ur. Denis Hollier. Cambridge, Mass./London: Harvard University Press, 1994.
- Sasse, Klaus. *Die Entdeckung der »courtesane vertueuse« in der französischen Literatur des 18. Jahrhunderts. Rétif de la Bretonne und seine Vorgänger*. Dis. Hamburg, 1967. (Hamburger romanistische Dissertationen 4).
- Schmolke-Hasselmann, Beate. »Manon – Marguerite – Nana oder: Was liest die literarische Kurtisane?« *Romanistische Zeitschrift für Literaturgeschichte* 8 (1984): 533–546.
- Smolej Tone. »Uvodna razlaga«. Jean-Jacques Rousseau. *Julija ali Nova Heloiza*. Ljubljana: dzs, 2008. (Zbirka Klasje). 11–43.
- Van Tieghem, Philippe. La Nouvelle Héloïse de Jean-Jacques Rousseau*. Paris: Librairie Nizet, 1956. (Les grands événements littéraires).

Rousseau's Courtesan with a Noble Heart: The Predecessor of the *Lady of the Camellias*

Keywords: French literature / English literature / 18th cent. / sentimental novel / literary characters / courtesan / Rousseau, Jean-Jacques / Abbé Prévost / Richardson, Samuel

This article analyses an episode from Rousseau's novel *The New Heloise* in terms of its narrative pattern and the configuration of characters. In the text that is part of the letter corpus as a separate passage titled *Les amours de milord Edouard Bomston*, these elements were probably combined for the first time into a model that became established in the nineteenth-century story of the courtesan with a noble heart. Even before Rousseau's version, individual elements of this model can be found within a different context: in Richardson's novel *Sir Charles Grandison* and Prévost's *Manon Lescaut*.